

Tallinnalaisten elämää 1700-luvulla

Raimo Pullat:

Tallinnlase asjademaailm valgustussajandil.

Estopol 2016. 384 s. ISBN 978-998-597-2281.

Maaliskuun alussa 1944 venäläisten pommitukset tuhosivat Tallinnan Rüütli-kadulla sijainneen kaupunginarkiston rakennuksen ja siellä olleen arkistoaineiston. Osa aineistoa oli ehditty evakuoida muihin tiloihin. Saksa-laisten miehitysviranomaisten käskystä säilyneitä arkistoaineistoja lähetettiin Saksaan. Syksyllä 1990 aineistot palautettiin Tallinnaan. Tallinnan yliopiston historian emeritusprofessori Raimo Pullat on kuvannut arkiston palautusprosessia *Historiallisessa Aikakauskirjassa* vuonna 1991.¹

Raimo Pullatin tutkimustyö on 1990-luvulta alkaen kiinnittynyt tallinnalaisten arkielämän ja materiaalisen kulttuuriin tarkasteluun omaisuusluetteloiden pohjalta. Teos *Tallinnlase asjademaailm valgustussajandil* (Tallinnalaisten esinemaailma valistusajalla) on yhteenveto 1700-luvun tallinnalaisten elämän eri piirteistä lähtökohtaan tallinnalaisten perukirjat ja testamentit, joita on talletettu kaupunginarkistoon noin 500.

Teoksessaan Pullat keskittyy alkuperältään saksalaisia sukuja edustaneiden kauppiaiden ja käsityöläisten perukirjojen analyysiin. Hän käy läpi Tallinnan väestön, puhtaanapidon ja terveydenhoidon, kaupunkitilan ja asuinpaikat, agraarisen elämäntavan, ruoka- ja juomakulttuurin, vaatetuksen, huonekalut ja sisustuksen, taitteen, musiikki-instrumentit, kirjallisuuden, aseet ja kuluvälineet. Perukirjoja Pullat kuvaa ”suulaiksi lähteiksi”, jotka avaavat oven aiempien sukupolvien elämään. Vaikka perukirjoilla on ”Akilleen kantapäänsä”, ovat ne hänen mukaansa hyvää lähdeaineistoa historian, kulttuurihistorian ja muidenkin tieteenalojen tutkijoille.

1700-luvun tallinnalaisten kokonaisvarallisuuden arvoa on perukirjojen avulla lähes mahdotonta arvioida. Suomalaisesta käytännöstä poiketen esineiden rahallista arvoa ei yleensä ole kirjattu ylös. Rahavarojen kokonaisarviointi on vaikeaa, sillä varallisuudesta kertovaa käteistä rahaa esiintyy omaisuusluetteloissa lähes kaikissa Euroopan valtioiden valuutoissa. Toisaalta tämä kertoo ulkomaista kauppa harjoittaneiden kauppiaiden intensiivisistä kansainvälisistä yhteyksistä.

Pullat on tehnyt tarkkaa työtä. Hän on muun muassa koonnut tallinnalaisten kauppiasperheiden omaisuusluetteloihin vuosina 1697–1810 merkityt miesten ja naisten vaatteet ja jalkineet omiin taulukoihinsa. Taulukkoja analysoimalla selviää, että naisten vaatteita on merkitty vähemmän kuin miesten. Kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä taulukoista ei voi tehdä, joskin niiden perusteella voi päätellä vaatevarallisuuden keskittyneen

tietyille suvuille. Näyttää siltä, että miesten vaatteet merkittiin ylipäänsä tarkemmin, mutta Pullat ei pohdi tätä sen enempää.

Teoksessa onkin monia mielenkiintoisia esimerkkejä siitä, miten eri tarkkuudella omaisuusluetteloita laadittiin. Kauppiaanleski Anna Witten perukirjassa (1727) ei ole yhtään mainittavaa vaatekappaletta, kuitenkin vainajan kodissa oli viisi vaatekaappia. Ylipastori (ülem-pastor) Johann Roosin perukirjaan (1790) ei ole kirjattu ainoatakaan paitaa tai housua, vain yksi papillinen asu näyttäisi hänen vaatteistaan säilyneen. Naisten perukirjoihin ei kirjattu miehiseksi miellettyjä aseita tai kuluvälineitä, ja lasten vaatteista ja leikkikalusta on vain yksittäisiä merkintöjä.

Tallinnassa on arvioitu 1600-luvun puolivälin jälkeen olleen 10 000–15 000 asukasta. Väestöä vähensivät tuntuvasti 1690-luvun nälkävuodet ja 1700 alkanut suuri Pohjan sota, joka Viron osalta päättyi 1710. Viron historiassa alkoi Venäjän vallan aika; tilanne sinetöitiin 1721 Uudenkaupungin rauhassa. Jo sodan aikana puhkesi ruttoepidemia (1710–1711), jonka jäljiltä jäi eloon vain noin 2000 tallinnalaista ja joka rapautti koko kaupungin normaalin elämän. Vuosisadan lopulla asukasluku oli kasvanut noin 10 000:een. Tässä kasvussa maahanmuutolla oli suuri merkitys, vaikka syntyvyys lisääntyikin huomattavasti ruttoepidemian jälkeen. Monet taudit, kuten isorokko ja kolera niittivät satoaan, naisia menehtyi synnytykseen ja lapsikuolleisuus oli suurta.

Ruttoepidemian ja suuren Pohjan sodan seuraamuksista toipuminen vei paljon aikaa. Puhtaanapitoa ja terveydenhoitoa ei juuri ollut. Kaupungin kadut olivat epäsiistejä ja etenkin esikaupungissa ilman laskuoja. Tallinnan raatihuoneen takainen kepea katu oli kuin sikolähti, joka puhdistettiin vasta vuoden 1785 paikkeilla. Kaupungin raati oli tosin jo 1739 kieltänyt asukkaita sallimasta sikojen juoksentelun kadulla. Kieltoa terästettiin juoksentelevan sian tappouhkauksella. Tallinna oli vielä varsin agraarinen kaupunki, joten kotieläinten pitokin oli tavallista.

Kaupungin vesi oli osin juomakelvotonta ja levitti tartuntoja, eikä peseytyminen alemman rahvaan parissa ollut kovin yleistä. Sosiaaliset erot hygienian tasossa näkyivät perukirjoissa: varakkaammalla väellä oli pesusoiikkoja, saaveja, pyyhkeitä ja hammasharjoja. Tallinnalaisten terveydentilan uhkana oli myös runsas alkoholin käyttö ja tupakointi; vuonna 1780 Tallinnassa oli 250 kapakkaa. Esikaupungin kaikissa taloissa ei ollut savupiippuja, ja vähävaraisilta puuttuivat kunnolliset makuusijat. Ahtautta lisäsi ja asukkaiden hyvinvointia kuormitti vielä 1770-luvulla 5000 venäläisen sotilaan pakkomajoittaminen. 1700-luvulla kanssakäyminen Länsi-Euroopan kanssa kuitenkin tiivistyi, mikä kasvatti lääketieteellistä tietämystä. Osansa myönteisessä kehityksessä oli terveysvalistuksella ja -kirjallisuudella.

Kaupungissa oli monenkirjavaa asujaa. Kukkaron paksuus ja ammatti sekä niiden mukanaan tuoma yhteiskunnallinen arvostus määrittivät kaupunkilaisten elinoloja ja asumista. Arvokkainta oli asua raatihuoneen ympäristössä ja etenkin Toompean mäellä, jolla kohosivat lähinnä baltiansaksalaisen aateliston palatsit. Alakaupunkia asuttivat varakkaat kauppiat ja vauraat käsityöläiset porvaristaloissaan. Talonpoikaiskauppiaan ja kiltavanhimman Michael Meyerin omaisuuden inventaarista (1758) ilmenee, että hänellä oli toistakymmentä erilaista asuin- ja talusrakennusta ja monta kapakkaa ympäri kaupunkia. Litteraatit taas tuntuivat olleen enemmän kiinnostuneita henkisistä asioista kuin omaisuuden kartuttamisesta. He asuivat pääasiassa kantakaupungissa, kuten 1756 kuollut professori Johann Friedrich Herlin, joka asusteli yhdessä erään luutnantin kanssa, ilmeisesti vuokrahuoneessa.

Muut kaupunginosat olivat vähäarvoisempia ja niissä näkyi asujaimiston monenkirjava koostumus: asukkaina oli papistoa, käsityöläisiä, palvelusväkeä, ajureita, kalastajia, merimiehiä, pakolaisina tulleita venäläisiä ja tataareja ja pahamaineisia kaupunkilaisia, eli katunaisia ja muita marginaaliryhmiin kuuluvia. Kauppiailta ja käsityöläisillä oli maaorjia, joita 1770-luvun Tallinnassa oli yli kolmesataa. Kaupungin ulkopuolella asuvilla talonpojilla oli oikeus myydä tuotteitaan Tallinnan toreilla. Näin maalaiskulttuuri vaikutti monin tavoin kaupunkilaisten elämään, ja maalaiset saivat puolestaan vaikutteita kaupunkilaisten elämäntavasta ja aineellisesta kulttuurista.

Valistuksen vuosisata toi kaupunkilaisten elämään monia yhteiskunnallisia, sosiaalisia ja kulttuurisia muutoksia. Kaupungilla oli toimivat yhteydet Länsi-Eurooppaan. Suurkiltaan kuuluneet suurkauppiat veivät ulkomaille viljaa ja muita maataloustuotteita. Suuren Pohjan sodan jälkeen tuonti kasvoi jyrkästi. Tuontitavaroihin kuului muun muassa suolaa, viiniä, huonekaluja, siirtomaatuotteita ja taidetta. Pullatin mukaan tuontitavaroilla oli vaikutusta erityisesti varakkaiden porvarien eri elämänalueiden globaalistumiseen ja tapojen sivilisointumiseen. Muun muassa pöytätavat hienostuivat, porsliiniset astiat ja hopeiset ruokailuvälineet ja lautasliinat otettiin käyttöön ja kulinaristinen kulttuuri monipuolistui. Vähävaraisempien pääravinnon lähteenä olivat yhä leipä, viljatuotteet ja vähitellen myös aikaisemmin ihmiselle myrkyllisenä pidetty peruna.

Kansainvälisen kaupan vaikutus kohdistui myös porvarisasuntoihin, joilla osoitettiin sosiaalis-taloudellista asemaa ja statusta. Yläkerroksen varastihuoneet otettiin asuinkäyttöön, ja erilliset makuuhuoneet lisäsivät elämiseen yksityisyyttä ja intiimiyttä. Salien seinät saivat tapetit, seiniltä katsoivat esi-isien, mahtimiesten ja hallitsijoiden potretit, kullattu-kehyksisiä peilejä oli seinillä useampia. Pöytä-, seinä- ja kaappikellot alkoivat yleistyä, ja porvarismiehen taskuun sujahti taskukello, porvarisnaisilla aikaa näytti kaulakello. Vaurastuminen

toi mukanaan uudenlaiset ja muodikkaat huonekalut, kuten vitriinikaapit ja pehmustetut sohvut ja muut istuimet, jotka antoivat lisämukavuutta elämään. Latinankielinen teologinen kirjallisuus sai yhä enemmän rinnalleen maallista saksan-, viron-, ruotsin- ja ranskankielistä kirjallisuutta. Vaatteissa seurattiin läntisen Euroopan uusimpia muotivirtauksia, mutta myös Venäjältä ja Puolasta tuotiin kankaita ja asustetarvikkeita. Muotitaroiden ja vaatteiden kysyntä, tarjonta ja kuluttaminen kiihtyivät ja johtivat ylellisyyteen, jota aika ajoin pyrittiin normittamaan ja rajoittamaan. Pullat toteaa kuitenkin useissa yhteyksissä, että Tallinna ja Viron muut kaupungit olivat vielä jäljessä tulijoita moniin Euroopan kaupunkiin verrattuna.

Raimo Pullatin teosta voi luonnehtia monella tapaa. Sisällöllisesti ja metodisesti sitä voi pitää kaupunki- ja kulttuurihistoriana tai mikrohistoriana. Määrittelyksi sopii myös arkielämän tutkimus. Omaisuusluetteloiden tietojen kvantitatiivinen analyysi luo pohjaa mentaliteettien tutkimukselle. Kirjoittajalle on ollut tärkeää myös 1700-luvun Tallinnan sijoittaminen Itämeren maiden ja Euroopan kaupunkien historiaan ja kulttuuriin. Teos on runsas ja sisältää paljon yksityiskohtaista tietoa, mikä asettaa lukijalle omat haasteensa. Hivenen päällekkäisyyttä ja tekstin raskautta on aiheutunut siitä, että tekijä on koostanut kirjansa osin jo aiemmin kirjoittamastaan. Kuitenkin on kunnioitettavaa se tutkimustyön määrä, mitä tämä tietorikas Tallinnan kaupungin historia on vaatinut. Kaiken kruunaa hieno ja laadukas kuvitus.

Pirjo Korhokangas, professori emerita
Jyväskylän yliopisto